

«DE JOSEPS, JOANS I ASES
N'HI HA PER TOTES LES CASES».
RENOMS DE LA VILA DE VIMBODÍ

ÀNGELS PLANES I VALLVERDÚ

De vegades, ens aturem a pensar en el nom de la casa d'un cert conegut nostre i ens preguntem, encuriosits, el sentit d'aquelles paraules. O, si més no, és això el que a mi m'ha passat en més d'una ocasió.

L'any 1997, se'm presentà l'oportunitat de desvetllar aquestes curiositats mitjançant la forma material d'una assignatura i el cos pràctic d'un treball de curs. El resultat fou personalment gratificant, no sols pel nombre de renoms aplegats (un total de cinc-cents vint-i-un), sinó per la informació que aquests mots van proporcionar-me sobre la comunitat que duia a estudi. El contingut del recull em permetia fer la meua petita aportació per desxifrar la història social (antropològica i cultural) del poble com a grup concret, com a petita representació de vida d'un col·lectiu amb uns costums rurals característics.

Així, doncs, un desig de perspectiva sociopsicològica i, fins i tot, estrictament històrica (en el sentit que es qüestiona també l'origen d'antics renoms de sentits oblidats) respongué a la realització d'aquest estudi en format escrit. I ho dic així, «escrit», com a document perdurable, puix que la intenció del treball era la de mantindre el valor d'aquells renoms. Amb aquesta intenció, vaig endinsar-me en aquella investigació, la qual tenia una ubicació i un nom particular: els renoms de la vila de Vimbodí.

Així, doncs, l'intent de l'estudi era descriure el llistat de renoms d'aquella vila de manera representativa o descriptiva. Sota aquest principi, es recollí la documentació, la qual s'obtingué mitjançant un mètode determinat que havia de respondre a unes expectatives: què enteníem per renom i, segons això, què inclouíem sota aquesta denominació?

«De Joseps, Joans i ases n'hi ha per totes les cases». En aquesta dita, comprovem com pot arribar a ser de profitosa la funció estricta del renom: la funció de valor distintiu. Una tasca diferenciadora que permet identificar els individus, en aquest cas concret, davant la repetició de prenom. Tanmateix, moltes vegades recorrem al recurs del renom en situacions on el prenom o el cognom compleixen la seua funció distintiva. L'aparició del renom en aquests casos ens dóna l'explicació de la seua funció més pròpia, la qual ens duu a una paradoxa, en el sentit que presenta un valor identificador selectiu i restringit perquè només uns quants individus de la col·lectivitat el reconeguin. La seua aparició respondria a raons de sentit semàntic irònic i d'hermetisme, les quals desplaçarien el sentit arbitrari del mot en si; a més, es dificulta de saber sobre l'origen del renom perquè aquest origen es perd amb el pas del temps. D'altra banda, però, aquesta peculiaritat afavoreix l'aparició de gran varietat de respostes que donen riquesa material al llistat i, alhora, ens mostren exemples de l'ús que els parlants fan de la llengua viva i popular.

Això explica la dificultat de dur a terme un estudi d'aquesta mena, ja que el renom respon a la voluntat de la comunitat lingüística que li ha donat vida, sobre la qual vam voler investigar a fi d'aconseguir explicacions i dades fidedignes.

Un altre problema a afegir és la seua via de difusió: l'oralitat. Aquesta característica permet que aparegui el recurs lingüístic de la variabilitat de formes fonètiques del renom: cada parlant és una nova font d'informació.

Val a dir que el fet que els renoms aportin un valor com a document del passat (i donada la perspectiva històrica d'aquest treball) no significa que el seu camp sigui tancat, ans al contrari; en pertànyer el seu camp al món de l'oralitat, el renom és receptiu a qualsevol mena d'innovació, tot responent a les necessitats que exigeix el moment. De fet, la modernitat ja ha estat inclosa dins aquest camp. L'exemple el trobem en l'existència de gran nombre de renoms a Vimbodí transcrits de llengües forànies (sobretot provinents del castellà), en l'ús de noms de personatges famosos contemporanis per anomenar gent (Mortadel·lo, Schuster) o bé en expressions actuals.

Definides les expectatives, seguirem un mètode d'investigació inductiu, basat en els estudis emprats per noms tan destacats com ara els de Dolors Roigé,¹

1. Dolors Roigé (1994): «Antroponímia catalana», dins *Introducció a l'Onomàstica, Toponímia i Antroponímia catalana i general. Actes del cicle de conferències «Onomàstica catalana»* (Lleida, 8-11 d'abril del 1991), (Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs), pàgs. 31-51.

Joan Miralles² i, sobretot, seguint els passos d'Enric Moreu-Rey.³ Així, el treball s'estructurà en els punts suara descrits:

- 1-la informació s'obtingué oralment a través de l'entrevista;
- 2-la informació s'organitzà segons diferents punts per, finalment;
- 3-la informació se sintetitzà en punts comuns a fi d'extreure conclusions sistemàtiques sobre el tarannà dels habitants de la vila.

Veient l'evolució que seguia l'exposició del treball, vam decidir que era escaient d'avançar una hipòtesi que sorgia just abans d'extreure les conclusions de l'estudi: podem emmarcar certs costums dels vimbodincens, puix que partim de determinades premisses:

- a) els individus conviuen en un grup concret que acaba configurant la seua idea de societat;
- b) l'ús del renom respon a una funció social, no a una necessitat distintiva del grup.

Atès que ens disposàvem a analitzar una comunitat determinada, ens sentíem obligats a descriure-la, de manera històrica i geogràfica, a fi de poder contrastar l'explicació amb els resultats extrets de la conclusió. Per aquest motiu, vàrem exposar una ubicació històrica del poble on es donaven els renoms: coneixent l'origen dels seus vilatans, entendríem millor la procedència dels sentits dels renoms.

Situat a la Conca de Barberà, és un dels pobles tarragonins (i, per tant, de parla oriental) fronterers amb el català nord-occidental i el xipella (tipus de parla situada en zones concretes de les comarques de la Conca de Barberà, la Segarra i l'Urgell; dins la Conca de Barberà, s'usa a l'Espuga de Francolí, Solivella, Blancafort i Santa Coloma de Queralt). Tots aquests topònims fronterers quedaran reflectits en la història del poble, mitjançant la constitució de renoms. Val a dir que la situació dialectal de Vimbodí no li ha impedit de crear un caràcter lingüístic propi, com experimentem en conèixer expressions i frases fetes que li són pròpies i peculiars, com ara les següents: «Fer miano!» (que significa «Fer

2. Joan Miralles (1980): «Normes per a l'aplec i l'estudi dels malnoms», a *Societat d'Onomàstica. Butlletí interior I*, (Barcelona: Societat d'Onomàstica), pàgs. 29-37

3. Enric Moreu-Rey (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*, (Barcelona: Universitat de Barcelona).

(1982): *Els nostres noms de lloc* (Mallorca: Moll).

(1991): *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms* (Barcelona, Universitat de Barcelona).

net»);⁴ «Fa un fred que xinal!» («Fa un fred que pela»). Aquestes expressions també trobaran la seua repercussió en el camp dels renoms.

Retornant al tema dels límits lingüístics, cal esmentar que l'any 1304 Vimbodí pertanyia a la vegueria de Montblanc, però amb el Decret de Nova Planta (1716) passà a pertànyer al corregiment de Lleida. Tot i això, el 30 de novembre de 1833, pel Reial Decret de la divisió d'Espanya en províncies, s'integrà, de nou, a la de Tarragona. Aquest caràcter fronterer afavoreix la difusió de la parla dialectal més enllà dels límits marcats per les comarques.

Per acabar de situar la base de l'estudi, calia aclarir el lloc on s'originaren la majoria d'aquests renoms de la vila. Hom sap que molts renoms provenen d'antic, de quan la gent anava a treballar en colla (a fàbriques o al camp, al terreny d'algun propietari). En aquells indrets, entre descans i descans, sovint sorgien anècdotes on es percebien les peculiaritats de cadascú (físiques, de caràcter o episòdiques). Molts d'aquells episodis es fongueren en malnoms i, més tard, acabaren batejant la casa de l'individu en qüestió, en forma de renom.

Vimbodí (topònim que etimològicament prové de l'àrab: «Ibn», fill, i «Bodí», nom personal representat en un cognom comú a València, «Bodí».)⁵ És un poble de mil habitants i escaig, el qual dedica el seu espai de treball, des d'antic, al vi. A principi de segle, el lloc de reunió i de feina eren els Fornes del Vidre, fonts d'economia del poble, que feien els recipients per guardar la producció de vi de la zona.

Entre anècdotes i curiositats, els nouvinguts no tardaren a ésser rebatejats amb malnoms que acabarien convertint-se en el renom de les seues llars corresponents. Amb el temps, les bases econòmiques de la vila anaren variant, tot i responent a un canvi de necessitats. Així, la indústria del vidre fou substituïda per la tèxtil i la química. Aquests foren els nous focus d'aplec social al poble durant la segona meitat del segle XX. Per la seua banda, el sector agrícola continuava treballant la seua vinya i els seus avellaners, aliè a aquells canvis de mentalitat. Progressivament, sorgiren renoms, els quals, aporten dades concretes de moments històrics de la vila de Vimbodí: episodis sobre la guerra (cal Arido); noms de lloc del terme, de la frontera comarcal o bé de la procedència dels immigrants (cal Camperol); així com dades més circumstancials i trivials (cal Cabòries, cal Fantasma...), per esmentar-ne alguns a tall d'exemple.

4. Antoni M. Alcover, Francesc de Borja Moll (1985): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, (Palma de Mallorca: Moll), 10 volums.

5. Com expliquen els autors Alcover-Moll, en el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, i Enric Moreu-Rey. Vegeu les notes 3 i 4 per veure la bibliografia corresponent als autors esmentats.

Tanmateix, hom diu que fou en la festivitat de Carnestoltes, segons asseguruen els vimbodinencs més grans, on sorgiren la majoria dels renoms que avui es recorden al poble, bé per l'impacte d'algun comentari o reacció d'altri, bé pel caire festiu i de gresca de l'aplec. Posem, a tall d'exemple, el renom *cal Balances*: a causa que un habitant d'aquella casa duia una disfressa amb unes balances a les mans, la gent li cridà: «Pesa Balances». Moltes d'aquestes expressions sinceres que surten en el moment donaran explicació de gran nombre de renoms.

Malgrat això, no desvaloràrem la importància d'altres fonts onomàstiques com a punts de difusió, com ara els noms de partides del sòl vimbodinenc (el renom *cal Follit* sorgiria del topònim Castellfollit); així com el de territoris i límits comarcals i de pobles dels voltants. Destacàrem la relació que Vimbodí sempre havia mantingut amb el monestir de Poblet, monument emblemàtic situat dins el terme del poble. Donada la importància històrica del monestir en la tradició de la corona catalanoaragonesa, és comprensible la força del vincle religiós dels vilatans vers el monestir. Així ho simbolitza l'escut del municipi. D'altra banda, també ens ho demostra la festa que els vimbodinencs celebren en honor de la seua patrona, la Mare de Déu dels Torrents.

1. La documentació provenia bàsicament de fonts orals (de primera mà). En aquest sentit, agraïm la col·laboració de l'antic carter del poble, el senyor Josep M. Jiballí i de la Mercè Anglès, la meua iaia, pel seu entusiasme. Així com per documentació cedida (concretament la d'Antònia Poca i d'Alfons Alsamora, entre altres); gràcies a tots vàrem poder adquirir dades representatives provinents de grups diferents, ja sia per edat, ja sia per sexe. Concretament, pel que fa a la informació escrita, disposàrem dels estudis de mossèn Bergadà⁶ i d'Alfons Alsamora.⁷ Malgrat l'ús de documents escrits i de llibres com a fonts d'informació fidedignes, ja hem comentat que l'ajut fonamental el rebérem dels avis del poble. Però ens adonàrem que, de vegades, llurs explicacions sobre els mateixos renoms no coincidien (com tampoc la seua realització fonètica). En aquests casos es plasmaren les diverses versions o bé es procurà fer-ne una síntesi. D'altra banda, la característica del canal de transmissió dels renoms, l'oralitat, dóna la diversitat de realitzacions al renom, característica que ens obligà a fixar-nos atentament en l'estructura formal i lingüística dels renoms i donar a aquest punt força prioritat en el treball, la qual cosa donà una visió peculiar de la divisió del recull i de la

6. Mossèn Àngel Bergadà (1978): *Vimbodí. Estudi Històric, Sociològic i Religiós* (Montblanc: Parròquia de Vimbodí).

7. Alfons Alsamora (1997): *Vimbodí* (Valls: edicions Coessitània).

seua disposició (més endavant comentarem els recursos i solucions més emprats per suplir la manca de certes solucions fonètiques i fonològiques). Els resultats assolits ens obligaren a subdividir el treball progressivament, a mesura que adquiríem més informació sobre l'origen dels determinats renoms que disposàvem. I tenint en compte aquests principis, faríem les divisions que presentem suara:

— prenom: masculins/femenins; catalans/en altres llengües (un total de vuitanta-nou renoms en català trenta-quatre en castellà i dos en anglès); i plens i hipocorístics. D'aquests darrers destacarien els construïts per una composició juxtaposada que s'ha acabat fusionant (*Japec de Joan-Josep*) i els juxtaposats en si, els quals indiquen possessions (sobretot d'homes per part de dones: *Pep-de-les-tres-donzelles*; *Pau-del-Jaume-de-la-Rosa*). Pel que fa a la derivació, destacarem el fenomen de l'afèresi (amb trenta-tres casos: Cinto; Mundeta);

— cognoms (llinatges);

— situació social de l'individu: vincle familiar (directe o per afinitat); i ètnia. En aquest apartat, trobem gran nombre de casos d'hermetisme lingüístic. Sobretot en el camp de l'ètnia apareixen connotacions pel caire estranger dels nouvinguts a la vila (*Americanos*; *Anglesos*; *Castellanos*; *Embajador...*);

— activitats de l'individu: les professions, llocs i estris per desenvolupar-les. Representa una font d'estudi a fi de conèixer oficis perduts en el temps (*Baster*; *Camíner*; *Cisteller*; *Esparter* o *Xollador*, aquest últim, concretament, és un dialectalisme del camp tarragoní). Així mateix, ens ofereix dades morals de la població, puix que ens informa dels vicis que s'amagaven eufemísticament parlant: la droperia (*Fuster-dropo*; *Galvana*; *Guitarres*); i, mitjançant la metonímia (nomenar l'individu per l'objecte que el defineix), l'alcoholisme (*Quintet*) o bé episodis sorgits de treballar amb eines o animals (la mula: *Roio*, *Tita*, *Xato*). D'altra banda, el camp semàntic dels oficis serveix per distingir els germans d'una mateixa família (*el Manau-del-gra del Manau hereu*); o bé el nom d'una família d'una gran tradició de batlles (*Batllevelh*);

— lloc d'origen o residència: per topònims o per corònims (metonímics o compostos). Els corònims responen al nom de punts de les partides del poble (*de la Canya*; *de la Mina*). El fet de viure en un territori d'un propietari (o sol el fet de treballar-hi) fa que el treballador perdi la seua identitat per adoptar la de l'amo; o bé per distingir els germans d'una casa segons la ubicació de la seua llar (*Mas-de-dalt* i *Mas-de-baix*).

Pel que fa als topònims, trobarem mots simples i compostos, provinents de diverses possibilitats: des de noms de masies i partides del terme, passant per la relació de pobles intercomarcals (a l'Espluga existeix el renom de *ca la Vimbodina*), fins a arribar a motius immigrants: Castellfollit (Follit); Civit (d'on sorgiria *Xivit*); Forès; Segarra (*Segarrenç*); Tàrrega (per *Targueta*). L'explicació d'aquest tipus de renoms la trobem en motius de desplaçament, ja sia per cercar feina, ja sia pel casament dels seus residents.

— característiques rellevants de l'aspecte de l'individu: físiques i psíquiques. Dins d'aquest grup hem de destacar la singularitat d'elements que la configuren. De tal manera, trobarem aspectes fàcilment deduïbles (dimensions i forma del cos: *Garrons*, *Gec-d'ossos*); posats (*Nyigo-nyago*, *Patarram*) i defectes del cos i de la parla, com ara el de *Jola*, renom que rebé un home que substituïa totes les primeres lletres de les paraules per la lletra «j» («De jormatge una jola ma'n jotaria», «De formatge una bola me'n fotria») o el de Roio; i altres més hermètics. Aquests darrers, en el cas de Vimbodí, sovint es relacionen amb característiques d'animals o de vegetals: *Xon*, *Xivit*, *Pèsol*, *Tomaca* (aquesta darrera és una denominació dialectal)... Les al·lusions vegetals acostumen a relacionar-se amb nominacions sexuals. Per la seua banda, les d'animals fan al·lusió a la manca d'higiene personal o a la dolenteria. Concretament, els mots «*xom*» (crit usat per amanyagar els xais) i «*xivit*» destaquen per la seua relació amb el camp semàntic del mot «*corder*» i farien referència a la brutícia. D'altra banda, «*xon*» és un tipus de salutació, molt pròpia de la Conca, per adreçar-se als amics. El camp dels defectes i vicis és un dels més recorreguts a través de l'eufemisme, la qual cosa ens aporta informació del grau ètic i moral dels habitants de la vila. Posem renoms a tall d'exemple: en *Tinyeta*, que, a més a més, tenia el defecte de dir «*tinyeta*» en comptes de «*punyeta*»; *cal Cain*... Malgrat l'extensió del seu ús, també hi ha lloc per a les virtuts de la comunitat: *Miano* (polit); el posat de mossèn (*Hermano*, *Fraret*).

2. Per aquest motiu, amb l'organització del treball, tot i basar-se en les divisions de diferents autors (concretament les de Joan Miralles i Enric Moreu-Rey),⁸ sintetitzarem el llistat de renoms total compilat, ordenat alfabèticament, i que ara us mostrem, segons uns punts que citarem més endavant.

8. Vegeu les notes 2 i 3 per consultar la bibliografia corresponent.